

Partien in

1875 en 1876

door P. N. Panken

Manuscript als gatenkaas

Dit manuscript van Panken is er een waar de tand des tijds flink aan geknaagd heeft. Vooral de bovenkant van het cahier (32,5 x 21,5 cm) is flink beschadigd door de bekende zilvertisjes. Bijgevolg dat in de bovenste regels een aantal woorden ontbreekt, door mij met [....?....] aangegeven. De nog wel leesbare woorden geven toch nog wel genoeg houvast om deze plezierreis met plezier te kunnen volgen.

Behalve de belevenissen van Panken krijgen we tegelijkertijd een goede indruk van het tijdsbeeld waarin alles nog een menselijke maat had die wij niet meer gekend hebben. Met een achteruitkijkspiegel naar de tijd van anderhalve eeuw geleden, wens ik de lezer veel leesen reisplezier.

Johan Biemans

21 maart 2025

1816

Soenigmalen deed ik een reis naar de in het
Leopoldine gependte Koninkrijke Smeden in
België; doch sedert het jaar 1865 niet meer, te
wil niet een geschiedte matker of reisgerel voor
keed en ik ook het jaar andere verden bezoekt.
Maar wilde ik niet langer uitschellen, mij weder
naar Brussel te begeren, te meer bracht ik, een jaar
geleden, zelfs beloofd aan mijnen geachtsten
de Heer Gastave Brouwers, die ik want, tijdens
zijn bezoek aan de familie te Duivel aldoor
langen tijd sprak. Tot in Sept. 70 was hij thools
geest in het aartsbisdompelde seminarie te Me-
chelen, is hiër naard priester geroep, en ofschoon te
noemd in 2 Conf. als kandidaat te Brussel in jurisdictie
getreden. Zijne moeder is mijne volle nicht.

Bij gebrek aan een inmatker vrede nam ik
geheel alleen de wate. — Maandag vóór ten 5 ure op,
gestaan om een en gader in ghe te brengen ging ik
den 7 ure op reis. Guinien tijd mocht men rich in het
schoonste trouweverder verheugen, doch toen ik
was gesaan teed, begon het een weinig te regenen
hetwelke schier tot mijne komst te Stendont
aan hield. Tot was, 25 September. Gedurende elken
dag mijner reis het eerste den laatsen namiddag
ten avond, ziele er regenbuijen. — Lango Piefloeden ging
ik naar Brussel en Guldeld door Duivel, Napost, Blad
del en Brussel den grintweg tot Stendont, met inricht
om het stadont van bepost har tot Turnhout te
bruite te maken; doch hier toe kwam ik door te
wege, waarom ik overruilt zijne reis te bracht tot
Turnhout grootrotte. Ik legde derent ganschen
weg van Denderen tot de stad in Turnhout
te, hebende nog, op dien veld, geene uur rust
genomen. Na hier de Rijk betrachte hebbe te
recht ik bij den veld. zeer geleerden heer van Gt.
rechten zijn miswaarde; nabinef van god — en
zelfpaan heden, waarin hij mij langen tijd rond ge-
leidde. Ede jaren geleden maakte ik diergele ge-
wezen. — In een avriaaliteit stop ik 's volgend

DAGBOEK 1875 p.1035

De lang gekoesterde en in dit werk herhaaldelijk aangeduide wensch, om Keulen, Aken en andere plaatsen in Pruisen te bezoeken, is dezen zomer vervuld. Ik vertrok 7 en retourneerde 11 Sept. van deze belangrijke reis, die ik afzonderlijk elders uitvoerig mededeel. (Zij is bij een vriend vermist, waarom ik eene nieuwe heb geschreven).

“Wie Keulen niet gezien heeft, heeft Duitschland niet gezien”.
Oude bekende spreuk.

Gewoon elk jaar eene plezierreis te ondernemen, baarde het verwondering, niet eerder dan in 't jaar 1875 het Duitsche Rijnland bezocht te hebben; want dit zal het aantrekkingspunt blijven, van allen, wier hart voor den indruk van grootste natuurtafereelen vatbaar is. De oorzaak van dit lange uitstel lag vooral aan gebrek van gezelschap, hetwelk ik nu vond in Matthijs Schippers¹ te Bergeijk, toen hulponderwijzer aldaar, thans in noviciaat bij de orde der Jesuïten te Gent.

Met genoegen volbragten wij gezegde reis, waarvan ik, evenals van elke andere door mij gemaakte, de lotgevallen, bezochte plaatsen, betrachtte merkwaardigheden enz., in de eerste dagen onzer tehuiskomst ordelijk en uitvoerig, op papier als deze soort, heb beschreven. Geschied- en oudheidkundige zaken deden zij daarin hoofdzakelijk eene studie maken en ik zag met zelfvoldoening op die beschrijving, welke ik kort na de voltrekking aan een' waarden vriend leende en tot mijne smart bij hem in het ongereede raakte. Uit mijne nog bewaarde op die reis gemaakte aantekeningen, door mijn geheugen geholpen, zal ik thans – October 1877 – eene andere beschrijving, doch veel beknopter geven, in de hoop, de eerste nog weder in handen te zullen mogen krijgen.

Dingsdag ochtend 7 Sept. 1875, vertrokken wij te vijf ure, over Dommelen, Valkenswaard, Aalst, Stratum en Tongelre. Alvorens wij

¹ M. Schippers, eerst hulponderwijzer te Bergeijk, daarna per 2.10.1876 naar het noviciaat in de orde van de Jesuïten (Dagboek p.1051 jb).

dit laatste dorp naderden, stonden wij eenige oogenblikken stil om den in aanbouw zijnden zeer hoogen, dikken toren vóór de nieuwe Kerk te Woensel (dien zomer en ook 24 Sept. '77 door mij betracht) te beschouwen. Deze toren stortte Zondagmorgen 12 Sept. '75 (dus weinige dagen daarna) neder en is tot heden niet opgebouwd.

Te Tongelre te Nunen gekomen sprak ik op 't fraaije nieuwe raadhuis den Secretaris dier gemeente, mijn Neef N.N. Panken, Burgemr. enz. te Mierlo. Nadat wij den alouden [....?....] boo [....?....] in de [....?....] tot 1874 gediend hebbende raadhuis sedert [....?....] de protestantse Kerk en eenige straten beschouwd hadden, stapten wij naar de standplaats der gewezen parochiekerk in de akkers zuidwaarts het dorp; want den heerlijken sterken, nieuwen tempel met aangebouwd fraaijen toren hadden wij bij onze komst in het dorp reeds bezichtigd.

Van den ouden toren bestaat nog een groot gedeelte, waarvan de kunstige bouwtrant nog kan erkend worden. Ik nam afmeting en aantekeningen. In den torenmuur ligt een kleine witte zerksteen, met het opschrift: hier rust S. Quirinus. Deze steen is gebroken uit een muur der groote in de 15de eeuw gebouwde en in 1823 gesloopte Kerk. Er hangen nog twee klokken in dezen bouwvalligen ouden toren; doch worden sinds enkele jaren niet meer geluid.

Van hier gingen wij, bij drukkende hitte, naar de statie, waarheen een nog akelige weg leidde. Wij vertrokken per spoor naar Venlo, rustten er wat, bezichtigden terloops de stad en wandelden over Blerick naar Baarlo, alwaar wij ten 5 ure aankwamen bij den Heer Jos Snijders, hoofdonderwijzer en kostschoolhouder, een mijner beste vrienden, door wiens gezin wij hartelijk ontvangen en ons spijzen, logé enz. aangeboden werden. Mijne aanstaande komst met reisgezel had ik hem tijdig berigt. Wij wandelden door het fraaije dorp, waarin wij schoone, in verschillende vakken gansch verbouwd wordende parochiekerk beschouwden. Des avonds bezochten wij herbergen.

Den volgenden dag, O.L.Vrouw geboorte, in het Bisdom Roermonde verplichting om Mis te hooren, doch toegelaten te arbeiden, woonden

wij er ten 6 ure de eerste Mis bij. Er woonden toen in die volkrijke parochie evenwel slechts 2 personen, die dergelijke feestdagen niet als Zondag vierden en welke dan ook in verachting staan. Snijders bevond zich tot hiertoe bij al ons uitgaan in ons midden en wel tot Steijn. Om dit te bereiken moesten wij de Maas overvaren. In dit zeer toenemend gehucht is niet lang te voren een Missiehuis van Duitsche Paters gevestigd, waarin dien dag eene belangrijke wijding en andere plechtigheden inde Duitsche taal plaats vonden en een en ander door Snijders is bijgewoond, nadat wij in een spoortrein gezeten waren.²

Te Venlo wilden wij een kaartje tot Keulen nemen, doch zoover waren er geen voorhanden, zoodat het onze slechts tot der stad Kempen strekte, waar de trein tamelijk lang stil bleef. Ik wandelde intusschen ter plaatse, waar ik een blik in de zindelijke bekende stad kon werpen. Een biljet tot Keulen bekomen hebbende, arriveerden wij er, na vele statieën, waaronder die van de steden Crefeld en Neuss, gepasseerd te hebben.

Van 9 tot 1 ure zaten wij dus schier aanhoudend in den spoortrein. De statie te Keulen ligt niet, zooals gemeenlijk, op eenen afstand buiten, maar in de stad, niet ver van den Dom. Op den eersten aanblik is men verrast en verstomd bij het zien van dit Kolosiaal gevaarte, het verhevenste werk der Duitsche bouwkunst.

Keulen, wier oorsprong zich in de oudheid verliest, de grootste stad der liefelijke Rijnprovincie, vesting van den eersten rang, hoofdstad der voormalige pr[ovincie] Gulik-Kleef-Berg en thans van het regeeringsdistrict, zetel van een' aartsbisschop, van een gerechtshof enz. ligt aan den linkeroever van den Rijn, waarover eene vaste spoorwegbrug gebouwd is, die Keulen met de stad Deutz aan den rechteroever der rivier verbindt.

Keulen bezit 19 Katholieke kerken, 1 evangelische kerk, 1 synagoge, verscheidene kloosters, een domkapittel, museums, 30 fabrieken van het beroemde eau de cologne etc. etc. Sinds 1164 bevinden zich de hoofden der H. Driekoningen te Keulen, na welken tijd ze de heilige

² Zie Missiehuis te Steijl-Tegelen in Publications de Limbourg, 1876, p.67.

stad genoemd werd. Op het toppunt van haren hoogsten bloei had zij 380.000 inwoners, 210 kerken, 49 kapellen en 58 kloosters. Men zeide dat er zooveel torens als dagen in het jaar waren. De “Heeren van Keulen” stonden als groothandelaars door gansch Europa bekend en rijk als “een Keulsche Lakenfabrikant” werd een spreekwoord. Ook in deze landstreek vindt men nog herinneringen van haren wijdverspreiden handel en reizen derwaarts. Zoo draagt nog een veel begaan voetpad onder Westerhoven en Bergeijk den naam van Keulse [pad. jb]

[...>...] uitspanning dien van Keulsche [...?...] dergelijke voerde. De stad in verval geraakt, telde op het laatst der vorige eeuw slechts ruim 40.000, thans ongeveer 130.000 zielen en is 2 uren gaans in omtrek. 't Heugt mij nog dat men zekeren eerbied gevoelde voor iemand die Keulen bezocht had en de merkwaardigheden dier oude stad kon opnoemen. Geen wonder! [...?...] en 't moest ook wel een halve Cresus zijn, die zich de uitgaven veroorloofde als voor zulk een reis noodig waren. [...?...] Men sprak toen over Keulen als thans over Londen en Parijs. Keulen was de Kroon van het Noorden, de trotsch van Deutschland.

Zij, die thans Keulen bezoeken, kunnen zich nauwelijks voorstellen dat die stad haar ondergang zoo nabij is geweest, want zij is thans weder als vroeger de trotsch van Duitsland; er heerscht welvaart binnen hare muren en zij is, wat zij vroeger was, de vertegenwoordigster der kunst.” Zóó spreekt een opmerkzaam reiziger in de Katholieke Illustratie blz. 399 jaargang 1875/76.

Na de gemaakte geschiedkundige bijzonderheden laat ik het door mij bezichtigde met eenige aantekeningen volgen.

In de stad gekomen richtten wij terstond onze schreden naar den wereldberoemden Dom, schoon mijn reisgezel had voorgeslagen eerst eene restauratie binnen te gaan. De domkerk is 421 voetlang, 140 voet breed en heeft 5 schepen, het middelste 150 voet hoog en 50 voet breed, terwijl elk der zijschepen de helft dier hoogte en breedte heeft; het dwarsschip is 234 voet lang. Sommigen vermelden de geheele

lengte der Kerk 135 meters, de breedte 61, die van 't dwarsschip 86, de hoogte tot aan het dak ruim 61 meters.

Aan de westzijde staan 2 reusachtige torens, ruim 300 voet hoog. Worden ze volgens het oorspronkelijke bouwplan voltooid, dan komen er nog minstens 230 voet bij en zullen, in dat geval, de hoogste torens der wereld zijn. Geen wonder dat buitengewoon veel tijd en geld gevorderd wordt ter voltrekking van dit monsterachtig gebouw [...?...] [...tenkerk...] zijklemmen zijnde bescherming bij de beruchte Keizersklok, hangende in een der portalen tusschen de torens, om later in één dezer opgehangen te worden.

Deze ontzagelijke Klok is gegoten uit Kanonnen door Duitsland op Frankrijk in den jongsten oorlog veroverd en weegt 500 centenaren of 100.000 oude. Alleen de Klepel, die er bij ons verblijf te Keulen niet in hing, heeft eene merkelijke zwaarte. Deze klok trok van dien tijd tot heden zeer vele vreemdelingen tot zich en hare bezichtiging benevens die van den Dom en de brug over den Rijn acht ik voor mij, wel een bezoek aan Keulen overwaardig. In de gansche wereld bevinden zich slechts 2 klokken, namelijk in Rusland, die de Keizersklok in grootte en zwaarte overtreffen, terwijl eene in Peking in China het zelfde gewicht heeft.

Tijdens deze 2 jaren van het bestaan der Keizersklok zijn pogingen van velerlei aard beproefd, om ze een goed geluid te doen geven, hetwelk ze steeds weigerde. Zes malen beschouwde ik dit gevaarte en telkens deden dit telkens meerdere personen. (Ze is in 't begin van Juli 1887 onder den naam Gloriosa gewijd). Uit dit portaal, grooter dan een middelmatig kerkgebouw, traden we achtervolgens de eerste maal, de majestueuse, ontzagelijke ruime Kerk binnen, die uit geheele gehouwen steenen gebouwd is. De buitengewoon hooge gewelven worden door 56 reusachtige kolommen, in vier rijen gedragen. De Kerk is ter eere van Sint Pieter gewijd.

De schatkamer is rijk aan reliquieën, priesterkleedingen, kostbare monstransen en kruisen van edel metaal met gesteenten. In de

nabijheid zijn in de laatste jaren vele huizen weg gebroken, om beter gezicht op den met beeldwerkvoorzienen Dom te hebben, waaraan het oog zich niet verzadigen kan. Hoe jammer, dat deze wereldberoemde Kerk in 1797 den Franschen tot fouragemagazijn diende!

Na gedineerde en enkele schoone straten bezocht te hebben kwamen wij ten 3 ure in den Dom, waarin door domheeren in 't priesterkoor de Metten gezongen werden. Hierna begaven wij ons naar het naburige Eerefeld, eene nieuwe vóórstad met 10.000 inwoners, 1 Katholieke Kerk met Pastoor en een Ned[...?....] hervormde tempel met Dominé. 30 jaren geleden was hier den eene Villa en eene herberg, over 10 jaren noch slechts weinige huizen. Wij beschouwden er de kerken en het in aanbouw zijnde gasfabriek voor Keulen, waaraan meer den 30 millioen steenen gebruikt zijn. Het speet mij later, het in die nabijheid gelegen beroemd Kerkhof van Keulen niet bezocht te hebben.

Te Eerefeld woonden toen 2 mij bekende bekwame metselaars, waarvan één met ons in een' tramwagen naar Keulen reisde en tot in den laten avond bij ons bleef, waarvoor wij hem dan ook van verteeering vrij lieten. Ons logement bespraken wij.

Op den eersten avond van ons verblijf te Keulen, toen het wat regende doch voorts op de geheele reis goed weder was, bezochten wij de straten, waaronder eene glazen, enkele schoone winkels en den Gurzenich, van 1441 tot 1474 gebouwd, waarin eene zaal van het grootste en indrukwekkendste van alle niet-kerkelijke gebouwen van Keulen, rondom met tinnen en zes torentjes bezet. Wij dronken er eene flesch wijn. De gezegde zaal kan 3000 personen bevatten.

Donderdag ochtend, na afloop van eenige missen in den Dom hadden wij hem lang inwendig betracht. Na het ontbijt wandelden wij naar den Rijn, ten einde een kaartje te nemen, om per boot, waarop steeds muziek gespeeld werd, Flora, aan de overzijde der rivier op eenigen afstand gelegen, te bezoeken. Aldaar was eene zeer belangrijke expositie geopend, welke een verbazend groot aantal bezoekers heeft uitgelokt. De Zoölogische tuin, een der merkwaardigste in het heeläl,

ligt in de nabijheid. Onmogelijk ware het, al de hier betrachtte merkwaardigheden op te sommen, waarom ik naar andere beschrijvingen deswegens verwijs. Wij keerden te voet en dus langs anderen weg, stadwaarts.

Een lotgeval wil ik te dezer plaatse inlasschen. Op weg naar Flora, meende ik, nauwelijks in de stoomboot gezeten, een snuifje te nemen, wanneer ik ontwaardde, mijne snuifdoos voorzien van P.N.P. letters van mijn' naam, waarschijnlijk op mijne logeerkamer achtergelaten te hebben. In ons hôtél aangekomen en nieuwsgierig naar den uitval deelde ik het gemis aan de Madame mede, waarna ik de slaapkamer doorzocht. Schippers wachtte belangstellend mijne terugkomst beneden in de herbergkamer af en toen ik hem mijne vruchteloze opklimming medegedeeld had, ging hij eveneens naar boven; want hij dacht, of ik soms in de ware kamer niet terecht ware gekomen. Het is niet altijd gemakkelijk in zulk een uitgestrekt gebouw zijne kamer te vinden, al heeft men ook het nummer goed in 't hoofd, want het bevat soms (zoo als ik te Parijs en in andere voorname steden gezien heb) een doolhof van ellen op elkander gelijkende gangen. Wederkeerig kwam S. bij mij, zonder de doos terug. Nu sprak ik hierover den oberkellner aan, die mij te kennen gaf, dat ze te recht zoude komen. Eenige minuten daarna zagen wij eene dienstmeid, beneden op de trap, aan den oberkellner de doos afgeven, welke hij mij achtervolgens in de kamer overhandigde. Of ze, zonder onderzoek ook nog in mijn bezit zou gekomen zijn, weet ik niet.

Een en ander genuttigd hebbende, bezochten wij na 2 ure des middags, het aan de westzijde des Doms gelegen museum van schilderstukken en oudheden, welke zeer belangrijk zijn. Dit gebouw is in 1861 voltooid. Er naast ligt de Minoritenkerk, een heerlijke tempel met treffelijke herinneringen, thans door de oud-katholieken in bezit. Schoon de andere kerken van Keulen bij den Dom ver ten achteren staan, zijn ze toch alle merkwaardig en meerendeels door mij bezocht.

Zoo beschouwden wij o.a. van 5 tot 7 ure die van Gereon, kerk deer martelaren van het Thebaansche legioen, met 2 torens; uit

verschillende tijdperken van de 4de tot de 13de eeuw dagteekent deze belangrijke kerk; die van Ursula van hoogen ouderdom met zeer vele reliquieën³ die der Jesuïten (thans verdreven), waarin schier alles van kostbaar marmer, die van St. Marie en eenige andere, benevens enkele kapellen. Voorts bezichtigden wij dien dag nog verscheidene pleinen, straten, het Stadhuis enz.

Aan het ruime Domplein tegenover het beroemde Eau-de-Cologne paleis der wereldberoemde firma [...] na, met wapens van allerlei aard versierd Nabij dit fraaij gebouw betrachtten wij het binnenshuis staande houten model van den Dom, zooals hij na de voltrekking zijn zal. Kosteloos is dit, geheel gesmeden model dat 8 jaren arbeids heeft gevorderd, te zien. In den eau-de-Cologne winkel zaten eenige jonge dames met eenig fijn handwerk onledig. Wij kochten er elk eene flesch dier welriekende koopwaar, de mijne is (na 2 jaren) nog niet geledigd. Uit een' anderen grooten winkel bragt ik eene fraaije porte-monnaie ter gedachtenis aan mijn bezoek van Keulen mede. Des avonds bezochten wij ook ettelijke voorname herbergen.

Vrijdag ochtend ontbeten hebbende gingen wij naar den oever der rivier, met het inzicht, per stoomboot naar Bonn en het Zevengebergte, waaronder de beroemde Drachenfels, waarop het steeds van bezoekers wemelt, te vertrekken. Wij zagen ten 7 ure, juist bij onze komst aan den Rijn, de stoomboot afvaren en konden dus toen, tot onze groote teleurstelling de reis niet mede maken en om zulks met de eerstvolgende gelegenheid te doen, zagen wij, na overleg en bezinning, af. Dit heeft ons echter steeds gespeten, daar wij bij deze reis op den Rijn nog zoo vele natuurtafereelen hadden kunnen genieten. Met ezels wordt de Drachenfels (of Drakenrots) gemakkelijk bereiden en van den top geniet men de prachtigste en afwisselendste gezichten. Het in de nabijheid gelegen Königswinter konden wij dan tevens bezocht hebben.

Wij besloten, onverwijld de sterke stad Deutz, aan den rechter-Rijnoever, vlak tegenover Keulen, tot vergoeding van het gezegde

³ Zie o.a. over Ursula en hare 11 duizend maagden "Onze Wachter" 1874.

gemis, te bezoeken. Zij telt inwoners met 2 kerken en weinige straten, welke door ons gezien zijn. Wegens 't spoorwegverkeer is er groote drukte. Achter de stad wandelde ik, verder dan mijn reisgezel, den grooten weg op, langs schoone plantagies enz. Hier ontmoette ik o.a. een' vreemdeling, die zeide, dat ik zeker naar Keulen ging, om de Keizersklok te zien. Deutz dagteekent reeds uit de eerste eeuw des christendoms. Ginds vertrekkende deden wij dit bezoek per schipbrug en bij den terugkeer over de spoorwegbrug, welke 1352 voeten lang en in 1860 voltooid is.

[...?....] was op [...?....] aardbol eene zoo kolossale brug daargesteld, zij werd dan ook alom bewonderd en door vreemdelingen van heinde en ver bezocht. Zelfs na de bouwing deer kolossale bruggen over de stroomen tusschen 's Bosch en Utrecht, ook alle door mij gepasseerd en bezichtigd, blijft de monsterachtige brug te Keulen hoogst merkwaardig, vooral wegens hare buitengemeene breedte. Op die brug is toch een dubbel spoor voor de treinen, een tweeden rijweg en dubbele wandelwegen. Een heerlijk schouwspel geniet de gevoelige vreemdeling, wanneer hij zich hier boven den trotschen Rijnstroom die de wereld in Koninkrijken splitst, bevindt, schepen in zijne nabijheid ziende varen, te midden van honderden wandelaars, rijdende equipages en voortsnorrende spoortreinen. Velen noemen het gaan over deze brug eene gedachte wandeling. Wij telden onze voetstappen, doch hielden halte in het midden, waar wij elk een glaasje van het verfrisschende selzerwater dronken. Tegenover elkander aan de buitenzijde bevindt zich namelijk een torenachtig klein gebouw, waarin eene soort van herberg gehouden wordt. Aan de 2 ingangen der brug staat het ongemeen groot Ruitersstandbeeld van de Keizer Wilhelm, dat op eene wereldtentoonstelling te Parijs bewonderd is geweest.

Hierna beschouwden wij o.a. den Dom, waarin eene Mis geschiedde en sloegen voorts de richting naar de statie in; want volgens bekomen informatie vertrok een trein, ongeveer ten half 10 ure, naar Aken, waarmede wij dan zouden gereisd hebben. Wij vernamen echter tijdig, dat eerst na 3 uren later, zulks goedschiks kon geschieden, waarom ik

mijn' reisgenoot voorsloeg, deze ter bezichtiging van sommige merkwaardigheden (waarover ik hem meermalen sprak, doch welke wij weinig of niet gezien hadden) te benuttigen.

Langs vele straten, pleinen en openbare gebouwen gingen wij nu aan de andere zijde der stad liggende en voor ons toen verwijderde Pantaleons-Kerk met oude graftomben en andere bijzonderheden. Dit heerlijke gebouw, mede den Katholieken ontnomen, dient als kerk voor de Evangelische militairen en tevens sinds eenige jaren voor de oud-Katholieken. Boven de deur staat: Garnison-Kirche. Daar ze gesloten was, belde ik aan de daaraangebouwde woning, want wij dachten wel, dat deze die des Kusters zou wezen. Op ons verzoek opende eene vrouw de Kerk, toonde meeste merkwaardigheden daarin en vertelde verscheidene omstandigheden van [...?....] Katholicisme, waartoe zij, uit het Rooms-Katholicisme was overgegaan. Naar zij zeide, waren er 5000 oud-Katholieken in Keulen. Men weet hoeveel bluf in hunne cijfers soms wordt opgegeven.

Tot mijne verwondering verklaarde hier S[chippers] niets van het bestaan van dat nieuw geloof te kennen. Hierop zeide ik hem, na ons heengaan, dan wel de noodige mededeelingen te zullen doen. De man der gezegde vrouw was Evangelisch en Koster bij die eeredienst.

In Pruisen woedt sedert eenige jaren eene hevige en stelselmatige Kerkvervolging tegen de Katholieken. De meeste Kloosters zijn opgeheven en de religieusen verdreven. Wij zagen menig door hen verlaten gebouw. Vooral smart deze verdrukking de brave en uitstekend godsdienstige bevolking der schoone, verrukkelijke Rijnprovinciën. Zes jaren geleden (in 1871) begon in Duitschland de nieuwe secte der zoogenaamde oud-Katholieken, waarvan dezer dagen hunne 6de vergadering (nu te Mainz) gehouden is. Nauwelijks 50.000 (ik las onlangs 53.640) oud-Katholieken, waaronder nog een aantal buiten de Katholieken aangeworvene bevinden zich in dat Rijk, naast 20 millioen Katholieken.

Op deze, onze laatste wandeling door Keulen, betrachtten wij ook (de 2de maal) het uitwendige van het aartsbisschoppelijk paleis en twee, uit een bovenvenster van een aanzienlijk huis, buitenwaarts stekende houten paardenkoppen, waarvan ik meermalen – ook in Keulen – de volgende gebeurtenis of legende heb vernomen:

Ëen voornaam Heer (men zegt een Burgemeester) , die het bedoelde huis bezat en bewoonde verloor door den dood zijne Echtgenooten en werd op het daarbij gelegen Kerkhof, thans een plein, begraven. In den volgenden nacht klopt iemand aan de deur, de dienstmaagd, opgestaan zijnde, vraagt wie buiten staat en bekomt tot antwoord, dat zij de vrouw des huizes is en verlangt binnengelaten te worden. De meid boodschapt zulks onverwijld haren bovenlogeerenden Heer, die zegt, dat dit zoo onmogelijk is als dat zijne 2 paarden in den stal aanstonds op zijne Kamer konden komen. En nauwelijks had hij dit geuit of ze kwamen over den trap in de Kamer gelopen! Hierop wordt de vrouw, in Kleeding zooals zij begraven was, in huis gelaten; zij leefde nog vele jaren, baarde eenige kinderen, terwijl in de Domkerk, een door haar, na dit geval, vervaardigd stuk lijnwaad bewaard wordt. [...?....] schijndood is geweest en een' of meer [...?....] des nachts [...?....] het graf geopend hebbende, om hare kostbaarheden te stelen, bij ontwaring dat zij leefde, de vlucht namen. Ter blijvende gedachtenis aan het wonder staan de twee gemelde paardenkoppen.”

[...?....] Huisgezin van [...?....] ik van de Geschiedenis [...?....]. De Katholieke Illustratie 1884-85 deelt bl. 190 de [...?....] legende der schijndooden vrouw mede uit een belangrijk [...?....] werk, in 1871 gedrukt, in 't Duitsch geschreven, mede. Ik zal den inhoud, ter vergelijking, hier zeer verkort melden:

“Omstreeks het midden der veertiende eeuw woonde op de Neumarkt te Keulen zekere heer Von Aducht, een rijk en aanzienlijk man met zijne vrouw Richmodis [...?....]. Toen in het jaar 1357 de pest te Keulen woedde en eene menigte inwoners wegmaaide, werd ook Richmodis plotseling ziek en reeds binnen weinige dagen was de edele vrouw een lijk, wat ten spoedigs te in alle stilte op het Kerkhof der H. Apostelen bijgezet werd. Het was den doodgravers niet ontgaan, dat

het lijk een kostelijk sieraad en een' prachtigen ring medegegeven was. Zij besloten zich van die kleinodiën meester te maken en daalden hierom 's middernachts in 't graf af. Zij hadden het lijk reeds bijna al zijne sieraden ontnomen, toen het onder het aftrekken van den kostelijken ring, de oogen opende en zich in de kist oprichtte. De dieven vluchtten overijld en lieten het kleinood benevens eene door hen medegebrachte kaars achter, bij welker schijnsel de uit den Doodslaap ontwaakte vrouw, met groote inspanning oprees, uit de groeve steeg en wankelend naar hare woning terugkeerde. Lang klopte Richmodis aan de deur, eer een dienaar des huizes ontwaakte en daarna de schrikwekkende verschijning aan zijn' heer mededeelde. Deze zei ongeduldig: "Mijne vrouw kan evenmin verrezen zijn en nu voor de deur staan, als het mogelijk is dat mijne paarden uit den stal breken en naar de zolder klauteren om daar uit 't venster te kijken." Zelf opende, toen zijne schimmels werkelijk den zolder opklauterden, von Aducht de deur. Zijne vrouw schonk hem nog 3 zonen. Het huis van Von A. droeg den naam van "de Papegaai" en is door een ander vervangen, waarin ook de 2 schimmels aangebracht zijn: de aangrenzende straat heet Richmodistrasse."⁴

Om eene onuitwisbare herinnering van den geliefden Dom mede te nemen ging ik hem, langs de Keizersklok, nog eens en wel de zevende maal binnen, terwijl S[chippers] mijne komst in eene daarbij gelegene, aangewezen restauratie afwachtte. Na eenig toeven wandelden wij weder naar het station en vertrokken van 1 ure 25 min. per spoortrein naar Aken.

⁴ Zie op Wikipedia: <https://de.wikipedia.org/wiki/Richmodis-Sage>

De Richmodisturm aan de Richmodstraße in Keulen, anno 2025

Eene groote menigte personen zaten in de wagon, vooral tot aan niet ver van Keulen verwijderde stations. Onder hen waren er blijkbaar velen, die te Keulen dien dag de markt hadden bezocht. Hieronder bevonden zich een groot aantal luid pratende en lachende boerendochters, in hunne eigenaardige, gewone kleding. Tusschen Keulen en Aken passeerden wij drie tunnels of onderaardsche, van licht gansch ontblootte gangen, onder welke de langste schier $\frac{1}{2}$ uur ter doorreizing met den trein vorderde. Bijna nergens heeft de aanleg van een' spoorweg zulke verbazende kosten geëischt dan in dit oord, wegens het uitgraven in deze rotsachtige bergen.

Nadat wij in Aken den spoortrein verlaten hadden, begaven wij ons weldra in de stad met een dier gereed staande en kennelijke Gidsen,

die door de stedelijke regeering daarvoor bestemd en benoemd zijn. Wij kozen N° 9, die ons de bevorens aangeduide merkwaardigheden, grootendeels aantoonde. Al dadelijk zagen wij op den Bahnhoff het onlangs opgerigte monument ter gedachtenis aan de 740 in den laatsten strijd gesneuvelde Akenaars.

In de nabijheid traden wij de schoone Jesuïtenkerk, met prachtige vensters, altaren, predikstoel enz. binnen. Kerk en gebouwen zijn door de leden dier orde verlaten. Bij de beroemde Elisen-bron daalden wij de trappen af om een teug water te drinken, wanneer men na het doorzwelgen echter een' walgelijken smaak gewaar wordt. Van eene andere warme bron dronken wij den volgenden dag een glaasje. Aan de Elisen-bron is eenen zeer prachtigen tuin verbonden, dien wij zagen. De fontein door Steffens geschonken, was slechts 3 maanden voltooid.

Wij beschouwden [...?....] de kerk van St. Nicolaas, van [...?....] Adelbert, [...?....] parochianen die der verdrevene Redemptor[isten] zoo lang tot gods dienstoefening gebruiken zullen als de hunne voltooid zal wezen, aan welks vernieuwing druk werd gearbeid en andere Katholieke Kerken, welke er 26 in Aken gevonden worden. Toen wij in die der gemelde Redemptoristen waren bad een Priester daarin luide het Rozenhoedje voor. Door verscheidene schoone straten, waar onder eenige nieuwe, zooals de 7 jaren geleden begonnen Alfonsstraat, begaven wij ons naar de stat Burtscheid, ongeveer 500 schreden ten zuidoosten van Aken, met 2 bij elkander gelegen R. Kerken en eene hervormde, beroemde zwavelbaden en 7000 inwoners.

Wegens de onmiddellijke nabijheid van Aken zou men Burtscheid als eene voorstad daarvan aanzien. Weldra zagen wij de uitwaseming der beroemdste en heetste bron van Midden-Europa, gelegen aldaar aan de huizen vlak aan de straat, doch door eene groote steenen Kuip, waarin mede tegen het gevaar, thans eene ijzeren rooster boven het steeds kokende water gelegd is. Eyeren en andere voorwerpen, in een netje of iets dergelijks, in het water gehouden, zijn spoedig gaar. Voorbijgangers ziet men gedurig over de Kuip liggen en in het

bruischende water gluren. Het zien dezer immer blakende bron wekt nog te meer bewondering wegens de nabijvliedende beek met koud water.

Wij bestegen het hoog oplopende pad langs de heerlijke parochiekerk, om deze en de bergachtige ligging dezer schoone streek te bezichtigen. Ook de andere fraaije Kerk traden wij binnen, waarin toen eene religieuse met een aantal jonge meisjes baden en zongen.

Naar Aken terug wandelende, namen wij eenen zoo veel doenlijk anderen weg, ten einde nog de eene en andere bijzonderheid gade te slaan. Wij bestelden een maal ene logement in een hôtél aan den Bahnhof en waren over den hospes den Heer Offermans niet ontevreden. Hoezeer wij, volgens afspraak onzen Gids nog wel langer ter onzer beschikking konden hebben, lieten wij hem, na onthaal op bier en afbetaling in deze herberg heengaan.

Op eenigen afstand van onze tafel zaten eenige burgers in druk gesprek, waarin o.a. de beruchte von Bismarck genoemd werd. Ik wandelde ongemerkt naar de sprekers, toen toevallig 't gesprek eindigde.

[....?....] te mijn reisgenoot en ik de wandeling [....?....] voort middelerwijl sommige merkwaardigheden betrachtende. Aan de andere zijde der stad bragten wij, na bezoek aan de Maria-Kerk, waarin Lof en Rozenhoedje, een' geruimen tijd in een café chantant door. Met een 'laat in de herberg gekomen Heer' van een beschaafd uiterlijk, geen Hollandsch doch Duitsch en Fransch sprekende, knoopte ik in de laatstgenoemde taal een gesprek aan, voornamelijk over de merkwaardigheden te Aken en de secte der oud-Katholieken, welker gevoelens hij goedkeurde. Daar ik natuurlijk hiermede niet instemde was onze verhandeling deswegens spoedig ten einde, hoewel wij even vriendelijk tot ons vertrek bijëen zaten.

Het is bekend hoe de volgelingen van het catholicisme an lieverlede in getal en gehalte verminderen! Bij het vergevorderde uur naar ons afgelegene logement willende gaan, scheen ons de gansche stad in diepe rust; want wij hoorden slechts tweemaal in de verte

voetstappen, waarheen wij de onze rigtten; doch wij vernamen weldra, dat die 2 personen zoo min met den naar onze restauratie geleidenden weg als wij bekend waren. Eindelijk werden wij uit onze verlegenheid gered door een' anderen in de stad wandelenden man, naar wij vermeenden een 'politieagent', die ons 't logement minzaam toonde.

Des Zaterdag's kuijerden wij reeds vroeg naar den Louisberg (bij het volk Loosberg geheeten) waar men een heerlijk uitzicht op de omstreken geniet. Het is eene hoogte $\frac{1}{4}$ uur van Aken; in de onmiddellijke nabijheid ligt, mede op een' berg, de oude St. Salvators-Kerk, welke wij mede bezichtigden. Na in 't logement ontbeten te hebben, bezochten wij andermaal Burtscheid waar ik alleen een bad nam, terwijl mijn reisgezel in eene Kamer van het badhuis toefde. Tijd en geld hiertoe is bepaald. Ongemerkt had ik met den voet de kraan in de badkuip open gestooten, zoodat het water te heet werd; dan nadat de badknecht dit met het noodige koude water, door bijloopen, vermengd had, was het bad zeer verfrisschend. Toen de knecht na verstreken tijd eener badkuur in 't vertrek kwam vond hij mij reeds gekleed. Ik bleef, zooals gewoonlijk elke badgast, eenigen tijd in eene andere kamer gezeten, wanneer ik begon te zweeten. Dit hield echter wer [...?....] vóór de badproef, die mijn gewis geen [...?....]. Of ze heilzaam op mijn eenigzins aan rumatisme lijdende gestel heeft gewerkt, kan ik niet beslissen. Ons verblijf in het badhuis was tusschen 9 en 10 ure. Niet ver van daar wees men ons een huis, waarin Reinkens, thans Bisschop bij de gezegde oud-Katholieken geboren is.

Te Aken terug beschouwden wij nauwkeurig den zonderlingen bouw der Domkerk met de wereldberoemde reliquiën. Den lezer verwondert het welligt, zulks niet reeds den vorigen dag gedaan te hebben. Wij stelden zulks tot dezen tijd uit, dewijl wij hiertoe onzen gids niet noodig hadden. De beroemde Dom- of Munsterkerk met het graf van Karel den Groote, wiens rijk schier geene grenzen kende, munt uit door oorspronkelijke bouwvormen, is de bewondering van oudheidkundigen en overtreft, in een geschiedkundig opzicht, alle Kerkgebouwen van Duitschland en Frankrijk.

Genoemde monarch ontzag noch moeite, noch kosten om dit heiligdom te stichten. Hierin zijn 37 Keizers en Koningen gekroond. De Kerk, uit twee gansch verschillende deelen bestaande, maakt op vreemdelingen eenen zonderlingen indruk, zooals geen ander kerkgebouw dien geven kan. Bewonderenswaardig prachtig is het gothieke koor, waarin ruim ½ eeuw gearbeid en in 1413 voltooid is. IJverig wordt de herstelling voortgezet, de fraaije vensters hebben eene lengte van 27 meters. Een predikstoel door Keizer Hendrik II geschonken is een kunstwerk van hooge waarde.

Karel den Groote, onder de zaligen gesteld, is op ongewone wijze begraven. Hij stierf in 't jaar 814, in den ouderdom van 71 jaren. Zijn lijk werd gebalsemd en op een gouden zetel in het grafgewelf geplaatst. Gouden scepter enz. werden met hem begraven.

Karel maakte zijne geliefkoosde stad Aken tot eene schatkamer van heiligdommen, door hem uit Jerusalem en Constantinopel overgebracht. Eerst werden zij elk jaar, later om de zeven jaren, aan het volk ter openbare verëering uit den domtoren getoond. De reliquieën, in groote en kleine verdeeld, worden echter te allen tijde, tegen vastgestelden toegangsprijs aan den vreemdeling getoond. Zij bevinden zich in eene Kamer van den domtoren en zijn in verbazend groot aantal, waarvan verschillende [...] ingang worden den bezoeker [...] eene palen hierover, aangeboden.

De heiligdomskamer is een opbouw der beide ronde traptorens. Onder het opklimmen maakte ik met een deftig Duitsch burger afspraak, om in gezelschap van ons Drieën de reliquieën te bezichtigen. De minzame Ew. Heer Jansen, priester-koster, belast met aanwijzing en verklaring, was bij onze aankomst met eenige Franschen bezig. Hij liet deze wachten tot hij met de aantooning aan ons, weder tot hen genaderd was en ging toen gezamenlijk voort aan hen de verklaring in het Fransch en ons in 't Hollandsch te doen.

Wij zagen dan o.a.

1. Een witkleed van katoen van de H. Moeder Gods.

2. De windsels waarin het kind Jesus gewikkeld was.
3. Een deel der koorden, waarmede de Zaligmaker gebonden werd.
4. De gordel der H. Maagd.
5. De linnen doek, dien Jesus om zijne lendenen aan het kruis droeg en die waarop de H. Johannes de Dooper onthoofd werd.
6. Het evangelieboek van Charlemagne. Volgens overlevering is dit boek, bij de opening van het verzegeld grafgewelf, op de knieën van den grooten keizer, in 't jaar 1000 gevonden. Meest alle letters zijn van goud; in klein quarto bevat het 93 perkamenten bladen.
7. Een gedeelte van den zweetdoek des Heilands en van de spons waarmede Hij gelaafd werd alsook van den rietstok, daar hij mede is bespot.
8. Den sluijer en eenige haren van de H. Maagd.
9. Overblijfsels van het H. Kruis en van vele Heiligen.
10. Den schedel, eene been van den rechterarm en den jagthoorn des Keizers: deze in een afzonderlijk kastje.
11. De kostbare Kroningsstoel waarop de Keizers, bij hunne Krooning zaten. – Toen wij deze allerbelangrijkste Kerk, van eene achtkantige gedaante, door een' zestienkantigen omgang besloten, met achtzijdigen koepel prijkende, verlaten hadden, beschouwden wij nog even den op de kerkdeur uitgehouwen wolf, waaraan eene geschiedkundige legende verbonden is. De Rijnstreek is 't land der Sagen.
12. Nu gingen wij ook het inwendige van het beroemde stadhuis betrachten. Het staat aan de ruime markt, ter plaatse waar het hoofdgebouw van 't paleis van Karel den Groote heeft gestaan. De prachtige Krooning- of Keizerszaal is 162 voet lang en 60 hoog, opgeluisterd door groote kunstige schilderijen, tafereelen uit het leven van Karel den Groote, duidelijk [....?....] Conductor aanduiding [....?....] trap die nog in eenvoudigen en ook herstelden toestand verkeert en noemde het groot aantal Keizers- en Keizerinnen (37) bij hunne Krooning beklommen.

Ik dacht en sprak over de majesteit en den luister, in deze beroemde zaal, gedurende vele eeuwen tentoongespreid. In de vergaderzaal van den gemeenteraad beschouwden wij o.a. het beroemdste en oudste portret van Karel den Groote. Zijn zes voet hoog standbeeld op de markt dient tevens als fontein, doch is niet fraaij. Wij namen vervolgens een kijkje over het groote marktveld, vol koopwaren van allerlei soort, vooral fruit en er heerschte veel bedrijf.

Van hier begaven wij ons naar het groote en sierlijke universiteitsgebouw, welks vertrekken ons meerendeels ter beschouwing geopend werden, daar de studenten enz. nog wegens vacantie afwezig waren.

Alvorens van Aken te scheiden zal ik hier nog eenige algemeene aantekeningen over deze belangrijke stad doen volgen. In de middelëeuwen telde men er meer dan 100.000, thans ongeveer 70.000 inwoners, waaronder 58 duizend katholieken. Langen tijd is de voormalige vrije rijksstad als hoofdstad van het Duitsche rijk en als de eigenlijke Keizerlijke residentie beschouwd. Belangrijk is het fabriekwezen, de handel enz. Zij is tevens de graanmarkt voor België. Is Aken beroemd wegens hare minerale bronnen en zwavelhoudende warme baden, zij is het niet minder door hare geschiedkundige herinneringen en reliquieën, die in geene andere stad zoo veelvuldig gevonden werden. De minerale baden zijn 8 in getal, 6 warme en 2 koude. De Keizersbron (46 graden Réaumur) is de voornaamste, die uit diepe rotskloven tevoorschijn komt en alle dergelijke bronnen in Europa in zwavelgehalte overtreft.

Op deze reis en later dacht ik gedurig aan 't oude spreekwoord: "Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd."

Met den sneltrein vertrokken wij ten 1 ure 28 min. naar het op 4 uren afstands gelegen Maastricht, welke stad ik in 1856 nauwkeurig had betracht. Wij bezochten er nu de R.C. Kerken, alsmede die te Wijk; daarna enkele straten, het nieuwe Park enz. te Maastricht. In de grijze St. Servaaskerk stelde ik mijnen reisgezel voor, om de [...?.....] te

bezichtigen [....?....] opzettelijk daartoe inge[....?....] zijn overgebracht. Na die te Aken gezien te hebben, zeide hij weinig lust te gevoelen, hier een toegangskaartje te nemen.

Daar wij drie uren te Maastricht konden vertoeven, alvorens per spoor naar Hasselt te vertrekken en wij nu nog beschikbaren tijd over hadden, wilde ik dien besteden, om met enkele letterkundigen te preken en – wanneer zulks genoegzaam kon geschieden – het geschied- en oudheidkundig Genootschap der prov. Limburg, benevens de aanzienlijke stadsbibliotheek op het uitnemend schoone Raadhuis te bezichtigen.

Mijn gezel verbleef inmiddels in eene restauratie nabij 't plein voor 't laatstgenoemde gebouw. Achtervolgens bezocht ik de Heeren Inspecteur van Onderwijs in Limburg; de Conservator van 't Genootschap E.L.J. Dumoulin, (een der 5 notarissen aldaar, aan wien ik verzocht den welEerw. Heer Habets, Directeur van dat Gen. Kapellaan te Berg Terblijt te groeten) en den Wethouder en advokaat Franquinet.

Wegens den laatsten dat vóór de kermis en der week hadden die Heeren nog al bezigheid en zag ik van 't bezoek der gezegde merkwaardigheden af; want ook de tijd tot ons vertrek was van lieverlede kort geworden.

Toen ik S[chippers] de bescheidene opmerking deed, dat wij op deze reis tot hiertoe, in schier denzelfden tijd, nog meerdere belangrijke zaken konden gezien hebben, indien hij gaarne in alles mijn plan gevolgd had, antwoordde hij: “Hebben wij nog niet genoeg gezien?!” En waarlijk wij hadden zeer veel betracht en zijn over de gelukkig volbrachte reis hoogst tevreden.

Met het spoor te Hasselt aangekomen, besteedden wij den weinig beschikbare tijd, om van de statie naar de stad te gaan, het grootste stadsplein enz. te bezoeken, waarna wij met den trein tot Valkenswaard en te voet huiswaarts vertrokken.